Sabiedrības attieksmes monitorings

Elektronisko plašsaziņas līdzekļu monitoringa par sabiedrības attieksmi pret invaliditāti rezultāti

LCĪVSO SUSTENTO, 2022

Iceland Liechtenstein Norway

Active citizens fund

SUSTENTO

Saturs

Saturs 1
Ievads 3
Monitoringa metodoloģija 4
Pētījumā ietverto elektronisko plašsaziņas līdzekļu atlases kritēriji 4
Pētījumā ietverto elektronisko plašsaziņas līdzekļu komentāru analīzes kritēriji 5
Pētījumā ietverto elektronisko plašsaziņas līdzekļu komentāru analīze 8
Invaliditātes veidi un to izmantojums komentāros 8
Komentārā izteiktais vērtējums 10
Terminoloģija 14
Sabiedrības attieksmes barjeras 17
Visvairāk diskutēto tematu analīze pētījumā ietvertajos elektroniskajos plašsaziņas līdzekļos 21
Paralimpiskās spēles un Latvijas sportisti 21
Pareizie termini dažāda veida invaliditātes apzīmēšanai 22
Vides pieejamība un tās izmaksas 22
Deinstitucionalizācijas procesa atspoguļojums 23
Pētījumā ietverto elektronisko plašsaziņas līdzekļu rakstu analīze 25
Atšķirīgas perspektīvas sabiedrības skatījumā uz cilvēkiem ar invaliditāti 25
Cilvēku ar invaliditāti dzīves tematiskās jomas 27
Secinājumi 33

Monotorings ir īstenots, sagatavots un publicēts ar Islandes, Lihtenšteinas un Norvēģijas atbalstu caur EEZ un Norvēģijas grantu programmu "Aktīvo iedzīvotāju fonds".
Par monitoringa apkopojuma saturu atbild Latvijas Cilvēku ar īpašām vajadzībām sadarbības organizācija SUSTENTO.

Sabiedrības attieksmes monitorings

Ievads

ANO konvencijas par cilvēku ar invaliditāti tiesībām 8. pantā "Izpratnes veidošana" ir skaidri noteikts, ka dalībvalstis apņemas veikt tūlītējus, efektīvus un atbilstošus pasākumus, lai visās dzīves jomās apkarotu stereotipus, aizspriedumus un negatīvu praksi attiecībā pret cilvēkiem ar invaliditāti, arī tos, kas saistīti ar dzimumu un vecumu. To iespējams izdarīt daudz un dažādos veidos, tostarp arī mudinot masu informācijas līdzekļus attēlot cilvēkus ar invaliditāti atbilstoši šīs konvencijas mērķim.

Mediju loma sabiedrības izpratnes veidošanā neapšaubāmi ir ļoti būtiska. Vācu zinātnieks Knuts Hiketīrs savā darbā "Mediju kultūra" norāda, ka mediji mūsdienās ir tā vieta sabiedrībā, kur noris kulturālās identitātes meklēšanas un jēgas izziņas procesi. Tieši medijos notiek pasaules uztveres procesi, un tajos tiek izdarīti slēdzieni par šiem procesiem.

Lai skaidrotu, cik lielā mērā Latvijas elektroniskie plašsaziņas līdzekļi veido sabiedrības domu par invaliditāti kopumā un par katru cilvēku ar invaliditāti kā indivīdu, projekta ietvaros tika veikts monitorings.

Monitoringa mērķis bija veikt elektroniskajos plašsaziņas līdzekļos publicēto rakstu par invaliditātes tēmu, kā arī komentāru, kas ir gan pie šiem rakstiem, gan arī pie citiem rakstiem, kas, iespējams, nav tieši saistīti ar invaliditātes jautājumu, kontentanalīzi.

Līdzīga veida pētījumu SUSTENTO veica savas darbības pirmsākumos, tiesa, tolaik tas aptvēra drukātos medijus, tāpēc datus tieši salīdzināt nav iespējams, jo publikācijas avīzēs un žurnālos nepieļāva lasītāju iespēju publiski paust savu attieksmi pret lasīto. Tāpēc šis pētījums uzskatāms ne tikai kā novērtējums žurnālistiem, kuri ar savu darbu nereti vairo stereotipus par invaliditāti, bet arī ilustrē attieksmi zināmā sabiedrības daļā, kas ir aktīva sava viedokļa paušanā interneta komentāros.

Monitoringā iekļautie attieksmes vērtēšanas kritēriji balstīti gan ANO Konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām, gan invaliditātes studiju teorētiskajos materiālos.

Sagatavotais materiāls izmantojams turpmākajam darbam:

- saziņā ar masu medijiem un žurnālistiem, kas gatavo dažāda veida materiālus, kas dotu iespēju žurnālistiem sagatavot gan nepieciešamās apmācības, gan informatīvos materiālus;
- veidojot akcijas, kampaņas vai citas aktivitātes, lai mainītu sabiedrības attieksmi pret invaliditāti;
- balstoties uz jau veikto pētījumu, iespējams veikt atkārtotu monitoringu, lai saprastu, vai un kā situācija ir mainījusies.

Monitoringa metodoloģija

Projektā bija paredzēts apkopot un vērtēt komentārus elektroniskajos plašsaziņas līdzekļos par rakstiem, kas saistīti ar invaliditāti. Komentāru analīze ļautu izvērtēt, kādas noteiktas sabiedrības daļas attieksmi pret invaliditāti un cilvēkiem ar invaliditāti, kā arī izprast, kā veidojas attieksme situācijā, kad vērtētājs paliek anonīms.

Pētījumā ietverto elektronisko plašsaziņas līdzekļu atlases kritēriji

Populārāko elektronisko plašsaziņas līdzekļu atlase notika, balstoties uz starptautiskā interneta izpētes un tehnoloģiju uzņēmuma "Gemius" apkopotajiem datiem, nosakot apmeklētāko ziņu portālus Latvijā, kas informāciju saviem lasītājiem gatavo latviešu valodā. Top 10 tika veidots, balstoties uz 7–74 g. v. auditoriju interneta lapās, kas tās apmeklējuši, pieslēdzoties internetam no Latvijas teritorijas, izmantojot datorus un mobilos telefonus.

Elektronisko plašsaziņas līdzekļu apmeklējumu apkopojums tika veikts 2021. gada decembrī.

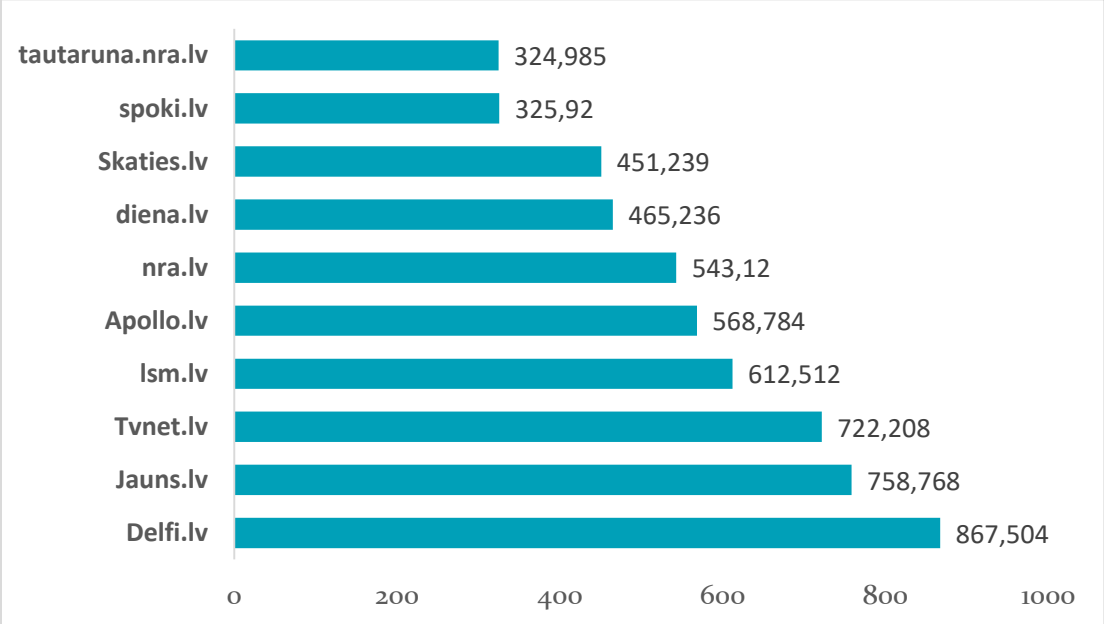

Diemžēl pētījumā plānotos sasniedzamos rezultātus ietekmēja dažādas pasaulē valdošās kataklizmas – Covid-19 izraisīto ierobežojumu sekas, kā arī Krievijas iebrukuma Ukrainā rezultātā izraisītais karš. Šo iemeslu dēļ lielākajā daļā elektronisko plašsaziņas līdzekļu tika slēgta iespēja komentēt publicētos rakstus. Tas ierobežoja mūsu iespēju novērtēt katra lasītāja attieksmi pret konkrēto tēmu. Tomēr, lai spētu analizēt katra indivīda attieksmi pret invaliditātes jautājumiem, papildus tika nolemts monitoringā iekļaut arī

tādus pētījuma avotus informācijas gūšanai kā mikroblogošanas vietne *Twitter*, kā arī sociālais medijs *Facebook*.

Tā kā monitoringa ietvarā tika apkopoti gan raksti, gan komentāri, to analīzei, vērtējot attieksmi pret invaliditātes jautājumiem, tika izveidots atsevišķs kritēriju kopums.

Pētījumā ietverto elektronisko plašsaziņas līdzekļu komentāru analīzes kritēriji

Visi komentāri – gan tie, kas atlasīti elektroniskajos plašsaziņas līdzekļos, gan tie, kas atlasīti mikroblogošanas vietnē *Twitter* un sociālajā medijā *Facebook* – tika analizēti, balstoties uz ANO konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām horizontālajiem pamatprincipiem:

- cilvēkam piemītošās cieņas, personīgās patstāvības, tostarp personīgās izvēles brīvības, un personas neatkarības ievērošana,
- diskriminācijas aizliegums,
- pilnīga un efektīva līdzdalība un integrācija sabiedrībā,
- cieņa pret atšķirīgo un personu ar invaliditāti kā cilvēku daudzveidības un cilvēces daļas pieņemšana,
- iespēju vienlīdzība,
- pieejamība,
- vīriešu un sieviešu vienlīdzība,
- cieņa pret bērnu ar invaliditāti spēju attīstību un pret bērnu ar invaliditāti tiesībām saglabāt savu identitāti.

Komentāros tiek vērtēta šo pamatprincipu ievērošanu. Daži komentāri ir tieši attiecināmi uz dažādiem ar invaliditāti saistītiem jautājumiem, citi – izmanto invaliditātes jēdzienus, piemēram, terminoloģiju, lai paustu savu attieksmi pret rakstā sniegto informāciju, kas patiesībā nekādā veidā nav saistīta ar invaliditātes jomu. Visbiežāk šajos gadījumos tie ir negatīvi komentāri, kur invaliditātes jēdzieni izmantoti kā lamu vārdi. Tomēr arī šo komentāru analīze ir ļoti būtiska, jo parāda vispārējo attieksmi pret invaliditāti un arī veidu, kā invaliditātes jēdzieni tiek izmantoti ikdienas sarunā.

Pētījumā ietverto elektronisko plašsaziņas līdzekļu rakstu analīzes kritēriji

Sabiedrības kopumā un cilvēku ar invaliditāti kopienas mijiedarbība dažādos laika periodos ir bijusi atšķirīga. Visbiežāk tiek runāts par 3 dažādiem modeļiem, kas nosaka sabiedrības attieksmi pret cilvēkiem ar invaliditāti.

- **Medicīniskais modelis**. Šis modelis balstās uz biomedicīnisku priekšstatu par invaliditāti. Tas saista invaliditātes medicīnisko diagnozi ar indivīda fizisko ķermeni. Modelis paredz, ka invaliditāte samazina indivīda dzīves kvalitāti. Lai situāciju kardināli mainītu, medicīniskā modeļa mērķis ir mazināt vai labot invaliditāti ar medicīnisku iejaukšanos.

  Augstu dzīves kvalitāti var sasniegt, tikai ārstējot, mazinot vai pilnībā novēršot invaliditātes radītos defektus. Tikai veselības aprūpes un sociālo pakalpojumu speciālistiem ir tiesības pieņemt lēmumus par nepieciešamo ārstniecību vai sociālajiem pakalpojumiem.

  Medicīniskajā modelī tiek izmantoti termini "invalīds", "slimība", "disfunkcionāls", "traucējums", lai kategorizētu katru simptomu veidu vai funkcionālās atšķirības, pamatojoties uz standartizētiem funkcionēšanas rādītājiem.

  Medicīniskais modelis skatās uz to, ko cilvēks ir "nevar", nevis to, kas cilvēkam ir vajadzīgs, lai iespējami neatkarīgāk spētu veikt jebkuras darbības līdzīgi kā ikviens cits cilvēks. Tas samazina cilvēku ar invaliditāti pašvērtējumu un noved pie tā, ka cilvēki zaudē neatkarību, izvēles iespējas un kontroli pār savu dzīvi.

- **Sociālais modelis.** Šis modelis nosaka, ka invaliditāte rodas nevis no medicīniskā stāvokļa, bet gan no sabiedrības attieksmes un sabiedrības radītajiem šķēršļiem. Ja mūsdienu apkārtējā vide būtu pieejama cilvēkiem ar invaliditāti, viņi netiktu izslēgti vai ierobežoti.

  Invaliditātes sociālajā modelī vispirms tiek uzsvērts tas, ko cilvēks var vai nevar izdarīt, nevis viņa funkcionālie traucējumi. Jebkuras ģenētiskas vai bioloģiskas variācijas ir cilvēka dzīves neatņemama daļa.

  Modelis nosaka, ka invaliditāti rada šķēršļi sabiedrībā, nevis cilvēka funkcionālie traucējumi vai atšķirības. Barjeras var būt fiziskas, piemēram, ēkas, kuras nav pieejamas. Šķēršļus var izraisīt arī apkārtējo cilvēku attieksme pret atšķirībām, piemēram, pieņemot, ka cilvēki ar invaliditāti ir lieka nasta sabiedrībai. Sociālais modelis palīdz atpazīt šķēršļus, kas apgrūtina cilvēku ar invaliditāti dzīvi. Šo šķēršļu novēršana rada vienlīdzību un piedāvā cilvēkiem ar invaliditāti lielāku neatkarību, izvēli un kontroli par savu dzīvi.

- **Cilvēktiesību modelis.** Pamatojoties uz cilvēktiesību pamatprincipiem, modelis nosaka, ka invaliditāte ir dabiska cilvēku daudzveidības daļa, kas ir jāatzīst un jāatbalsta visās tās formās. Cilvēkiem ar invaliditāti ir tādas pašas tiesības kā visiem pārējiem sabiedrības locekļiem, un invaliditāti nedrīkst izmantot kā attaisnojumu, lai liegtu vai ierobežotu cilvēku tiesības.

Novērtējot attieksmi pret invaliditāti izvēlētajos rakstos, vispirms tika ņemti vērā šie attieksmes modeļi, kuros savukārt parādās dažādi lomu modeļi, piemēram, cilvēki ar invaliditāti kā supervaroņi vai cilvēki ar invaliditāti kā mazie nabadziņi. Līdzās tam tiesiskajā modelī būtiska uzmanība tika pievērsta tam, cik lielā mērā ir ievēroti ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām pamatprincipi, kas jau minēti kā kritēriji lasītāju komentāru analīzē.

Izvēlētā metodika ļauj novērtēt sabiedrisko elektronisko mediju ietekmi uz sabiedrības attieksmi pret invaliditātes faktoru un konkrētiem jautājumiem, kas saistīti ar invaliditāti vai ir attiecināmi uz invaliditāti.

Pētījumā ietverto elektronisko plašsaziņas līdzekļu komentāru analīze

Saskaņā ar ASV veikto pētījumu ceturtā daļa interneta lietotāju komentārus izsaka anonīmi. Arī Latvijas mājaslapās liela daļa komentāru ir anonīmi vai arī to rakstītāji slēpjas aiz kādiem nikiem. Samazinoties lasītāju vecumam, palielinās viņu nevēlēšanās saistīt savu īsto vārdu ar komentāru sociālajos tīklos. Psihologs Džons Sulers norāda, ka veidojas plaisa starp komentētāja identitāti un tekstu, ko viņš izsaka savos komentāros. Psihologs to nosaucis par tiešsaistes nesavaldīšanās efektu. Komentētājs, sajūtot savu šķietamo anonimitāti, izsaka domas, kuras nekad neizteiktu tad, ja viņu varētu viegli atpazīt. Tomēr šāda veida komentāri parāda patieso attieksmi pret dažādiem jautājumiem, tostarp arī attieksmi pret invaliditāti un cilvēkiem ar invaliditāti. Tie atklāj sabiedrības kopējās zināšanas par cilvēku ar invaliditāti vajadzībām, tiesībām un iespējām savas tiesības realizēt.

Kā rāda nesenā pieredze, sākoties Covid-19 pandēmijai un pēc tam Krievijas karam Ukrainā, lielākā daļa ziņu portālu komentāru iespēju aizliedza, jo komentētāju naidīgums un nespēja savaldīties vispārējā stresa apstākļos draudēja ar savstarpējas neiecietības un naida pieaugumu.

Invaliditātes veidi un to izmantojums komentāros

Cilvēki ar invaliditāti neveido viendabīgu masu, kurai ir vienkārši nosakāmas vajadzības, sabiedrības radītie šķēršļi, iespējamie risinājumi un attieksme. Invaliditātei mēdz būt dažādi cēloņi, un, balstoties uz tiem, iespējams sadalīt vairākas invaliditātes grupas.

Invaliditātes iedalījums veidos atspoguļo, kurā cilvēka funkcionēšanas sfērā pastāv ierobežojums, kā arī bieži nosaka kādu konkrētu sabiedrības attieksmi. Tāpēc, veicot komentāru analīzi, sākotnēji ir svarīgi saprast, par kādiem konkrētiem invaliditātes veidiem tiek runāts komentāros.

Latvijā pašreiz nepastāv oficiāls invaliditātes veidu iedalījums, bet pasaulē un Eiropas praksē plaši tiek lietots invaliditātes iedalījums sešos veidos:

- redzes invaliditāte – iekļauj sevī plaša spektra redzes traucējumus no vājredzības līdz pilnīgai neredzībai,
- dzirdes invaliditāte – iekļauj sevī plaša spektra dzirdes traucējumus no vājdzirdības līdz pilnīgai nedzirdībai,
- kustību traucējumi – iekļauj sevī plaša spektra kustību traucējumus no iespējas pārvietoties viegli pieklibojot līdz elektriskajam ratiņkrēslam,

- intelektuālās attīstības traucējumi – iekļauj sevī dažāda līmeņa traucējumus no vieglām mācīšanās grūtībām līdz pilnīgai nespējai adekvāti reaģēt uz dažādām dzīves situācijām,
- psihosociālās (mentālās) saslimšanas – iekļauj sevī tādas slimības kā šizofrēnija, depresija u. c.,
- neredzamā invaliditāte – iekļauj sevī dažādas slimības vai funkcionālos traucējumus, kas izraisa invaliditāti. Tā var būt astma, dažādas sirds un asinsvadu slimības, kā arī citu iekšējo orgānu funkciju traucējumi.

Latvijā bieži tiek izmantots jēdziens "garīga rakstura traucējumi" (GRT). Tas sevī ietver divu veidu invaliditātes – intelektuālās attīstības traucējumus un psihosociālās saslimšanas. Lai gan abu funkcionālo traucējumu veidi ir ļoti atšķirīgi, mūsu valstī tos skata kā vienotu kopumu, kas nereti rada problēmas, veidojot sabiedrībā labāku sapratni par tām.

Lai labāk izprastu, par kāda veida invaliditāti visbiežāk tiek izteikti komentāri, tika veikts "Komentāru mērķi" grupas apkopojums un analīze.

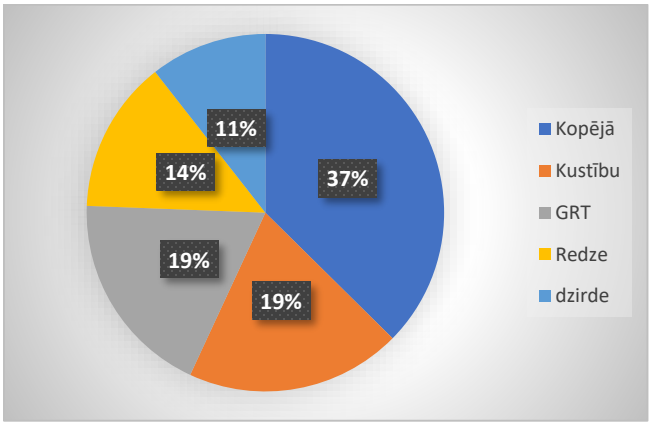

Visvairāk runā par invaliditāti kopumā (37%), nevis par kādu īpašu invaliditātes veidu, tādējādi skarot jautājumus, kas attiecas uz cilvēkiem ar dažāda veida invaliditāti. Lielā daļā komentāru "invaliditāte" ir kā galējā nelaime vai samērā abstrakta cilvēku grupa.

Ejot pie ārstiem, tikai par invalīdu var palikt (*Twitter*)

Piebrauc tiešām cilvēks, kas ir invalīds, un nav, kur viņam nostāties, jo te jau stāv bezkaunīgie, slinkie kungi! (*Skaties.lv*)

Nākamais biežāk pieminētais invaliditātes veids ir kustību traucējumi (19%). Pieejamības jautājums pēdējā laikā aizvien biežāk tiek apspriests dažādos kontekstos. Sabiedrība to redz kā nepieciešamību ne tikai cilvēkiem ar invaliditāti, bet daudz plašākai cilvēku grupai, tostarp jaunajiem vecākiem ar bērnu ratiņiem un cilvēkiem gados. Attiecīgi šis jautājums šķiet svarīgs daudziem un tādējādi par to ir vairāk komentāru.

> Rīgā dzīvo daudz cilvēku ar invaliditāti un kustību traucējumiem, kuriem iekļūšanai un izkļūšanai no dzīvesvietas ir nepieciešams panduss vai pacēlājs. (*pietiek.com*)
>
> Tas nav stāsts tikai par riteņkrēsliem. Tas ir stāsts par cilvēkiem ar dažādiem kustību traucējumiem, kas varbūt tajā brīdī kāju lauzuši, vecāki cilvēki, kam ir grūti pa tām kāpnēm kāpt augšā, mammas ar bērniem ar ratiņiem. Tas ir diezgan lielai sabiedrības daļai vajadzīgs. (*beztabu*)

Tikpat daudz komentāru (19%) ir arī par cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem. Pēdējo gadu laikā mentālās veselības problēmas Latvijā kļuvušas aizvien nopietnākas. Daudzi cilvēki, kuri nesaista sevi ar invaliditātes tēmu, tomēr bieži runā par tādiem jautājumiem kā depresija, izdegšana, nespēja tikt galā ar ikdienas dzīves situācijām. Šādās reizēs ir grūti novilkt stingru robežu starp invaliditāti. Un psihosociālajiem traucējumiem. Attiecīgi komentāri saistībā ar garīga rakstura traucējumiem ir salīdzinoši daudz.

> Ārzemēs vairāk iespēju bērnam invalīdam attīstīties, būt atbalstītam. (*Skaties.lv*)
>
> Klīniskā depresija – tā ir briesmīga slimība. Nevienam nenovēlu. (*Twitter*)

No teiktā varam secināt, ka vislielāko komentāru skaitu piesaistījušas divas grupas – cilvēki ar kustību traucējumiem un cilvēki ar psihosociālajiem traucējumiem. Iespējams, tas ir tādēļ, ka traucējumi, kuriem nepieciešams papildu atbalsts, ir būtiski ne tikai vienai mazai cilvēku ar invaliditāti grupai, bet daudz plašākam cilvēku skaitam. Attiecīgi sabiedrības interese un ieinteresētība jautājumu risināšanā ir lielāka.

Komentārā izteiktais vērtējums

Ikdienas savstarpējās attiecībās mums bieži nākas izteikt vērtējumu par citu cilvēku rīcību un arī pašiem uzklausīt tuvinieku vai kolēģu izteikumus par kādu mūsu darbību vai bezdarbību. Šādi klātienē izteikti vērtējumi var būt visdažādākie – gan pozitīvi un

mudinoši darboties tālāk, gan negatīvi un noliedzoši, kas rada saspīlētas attiecības vai pat naidu. Līdzīgi arī katrs komentārs pauž kādu vērtējumu par invaliditāti, cilvēkiem ar invaliditāti vai situācijām, kurās ir saistība ar invaliditātes faktoru. Tomēr šajā situācijā vērtējums ir saskatāms vēl spilgtāk, jo, kā jau iepriekš minējām, neklātienē cilvēki atļaujas pateikt daudz vairāk, nekā to darītu klātienē.

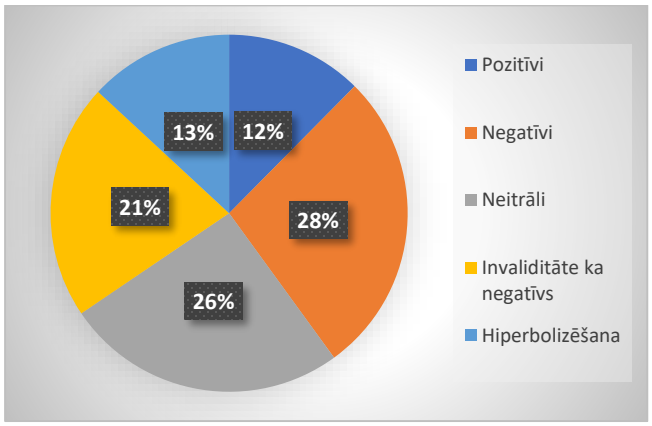

Komentārā izteiktais vērtējums var būt pozitīvs (12%). Tajā tiek pausts atbalsts, sapratne un cieņa. Komentētāji izsaka savu viedokli, identificējot cilvēkus ar invaliditāti kā līdzvērtīgu sabiedrības daļu, skaidri norādot, ka sabiedrība ir atbildīga par to, lai tiktu novērsti šķēršļi, kas rada papildu ierobežojumus un veido diskriminējošu vidi.

> Es patiesi protu novērtēt invalīdu gribasspēku, pārvarot sevi un sportojot tādā līmenī. (*Delfi.lv*).
>
> Infrastruktūra, kas nav draudzīga cilvēkiem ratiņkrēslos un vecākiem ar bērnu ratiem. (*FB*)

Tomēr vairāk nekā divas reizes lielāks (28%) ir to komentētāju skaits, kas izsaka savu negatīvo vērtējumu par invaliditāti un cilvēkiem ar invaliditāti. Šajos komentāros ir saklausāms žēlums, nosodījums vai pat uzbrukums. Dažreiz šādi komentāri ir saistīti ar sapratnes trūkumu, kur komentētājam nav skaidrs, kā izpaužas tā vai cita invaliditāte, tādēļ rodas zināma veida skaudība. Biežāk šāda situācija rodas gadījumos ar neredzamo invaliditāti. Psihosociālie traucējumi, kas liedz cilvēkam aktīvi darboties, tikt galā ar ikdienas dzīves stresu, produktīvi strādāt un dot ieguldījumu sabiedrībā, parasti nav redzami, tomēr tie ievērojami ierobežo cilvēka funkcionālās spējas. Šajos gadījumos šķiet, ka piešķirtā invaliditāte vai ilgstoša darba nespējas lapa ir iedota bez kāda iemesla. Tas rada cilvēkos nolieguma un skaudības sajūtu.

> Ha, ha, ha. Nē, nu es varu arī nestrādāt, gulēt mājās tāpat kā tu, vaidēt par bipolāriem traucējumiem vai citu moderno herņu. Nemaksāsim rēķinus, dzīvosim zem tilta, valkāsim maisus… (*Twitter*)
>
> Depresija ir sava veida bēgšana no problēmām. Tikai tā nesniedz risinājumu! Problēmas ir jārisina, no tām nevar aizbēgt. Ja pietrūkst gudrības – nolaidies no saviem augstumiem un lūdz Dievam! Viņš dos nežēlodams, jo: tā stāv rakstīts! Notici taču reiz! (*FB*)

Nedaudz vairāk kā ceturtajā daļā komentāru (26%) vērtējums par invaliditāti un cilvēkiem ar invaliditāti ir pilnīgi neitrāls. Tajā vienkārši tiek konstatēts invaliditātes fakts, savu vērtējumu izsakot par citiem rakstā aprakstītajiem jautājumiem.

> Es pilnībā atbalstu, ka arī cilvēki ar Dauna sindromu un smagu autismu jāintegrē darba tirgū. Varbūt vienīgi ne premjera runu rakstīšanai. (*Twitter*)

Nedaudz vairāk kā viena piektā daļa (21%) no visiem komentāriem saskata invaliditāti kā milzīgu ļaunumu, kas padara cilvēka turpmāko dzīvi neiespējamu. Diemžēl mūsu pētījumā nav nekādu iespēju identificēt komentētāju vecumu, tomēr gribas izteikt viedokli, ka lielākajai daļai šo komentētāju dzīves uzskats ir veidojies padomju varas režīma laikā, kad cilvēki ar invaliditāti apzināti tika izolēti kā kaut kas neglīts un nepieņemams, lai ārēji sociālistiskā sabiedrība izskatītos vesela un skaista. Šiem komentētājiem ir grūti pieņemt, ka cilvēki ar invaliditāti arī varētu būt līdzvērtīga sabiedrības daļa, viņu komentāros izskan doma, ka labāk būt mirušam nekā iegūt invaliditāti.

> Idiotu uz ceļa – jūra, vēl protestē, ka sauc par trakiem?! Kā avārija, tā labākā gadījumā līķi! Citi paliek par invalīdiem uz mūžu. (*Twitter*)
>
> Ja no vakcīnas nenomirs, tad paliks par invalīdu. Un ko tad valdība darīs, kas strādās? (*Twitter*)

Vairākos komentāros invaliditātes ietekme tiek vērtēta hiperbolizēti vai ļoti pārspīlēti. Šajos komentāros invaliditāte saistīta ar pilnīgu bezspēcību, nevarību, nespēju, tādējādi parādot sabiedrības attieksmi pret cilvēkiem ar invaliditāti kā tādiem, kas paši nevar tikt galā ar savu ikdienas dzīvi un kuriem visu laiku ir nepieciešams papildu atbalsts un palīdzība. Šie komentāri lielā mērā būtu vērtējami arī kā negatīvi, tomēr tajos ļoti spilgti parādās pārspīlējums, izmantojot tādus terminus kā “piekalts pie ratiņkrēsla/gultas”,

“pilnīgi atkarīgs”, “nespējīgs” u. tml. Īpaši daudz šādu pārspīlējumu ir dažādos komentāros, kuros pausta neticība vakcinācijai saistībā ar COVID-19.

> Tur jau tā lieta. Bet tādiem, kuri piekalti savai slimības gultai, asistentu nav. (*LSM.LV*)
>
> Es pazīstu nu jau sievieti, kura ir 20 gadus piekalta ratiņkrēslam pēc gripas... Taču nu jau ir publiskoti “Pfizer” "pētījumu" (kurus viņi caur tiesu mēģināja noslepenot uz 75 gadiem) dati (99% mediji tos ignorē nez kāpēc), ka no potes ir garantētas lielākas problēmas nekā no paša C19! (*Jauns.lv*)
>
> Zinu meitenīti, kas pēc vakcinācijas palika kurlmēma un ir piekalta gultai. Māte tagad depresijā. (*FB*)

Terminoloģija

Saskaņā ar Eiropas Savienības Padomes Ģenerālsekretariāta ieteikumiem "iekļaujošs, neaizspriedumains valodas lietojums ir tāds, kurā izvairās no stereotipiem un norādēm uz nebūtiskām detaļām".

Valoda ir spēcīgs līdzeklis aizspriedumu un diskriminācijas veicināšanai. Tas jo īpaši attiecas uz invaliditātes problēmām. Vēsturiski cilvēki ar invaliditāti ir tikuši apzīmēti vai nosaukti tā, lai uzsvērtu, ka viņi ir atšķirīgi un neatbilst sabiedrībā pieņemtajām spēju un skaistuma normām. Dažās Āfrikas kultūrās, tāpat kā daudzās citās pasaules daļās, cilvēki ar invaliditāti tika uzrunāti pēc viņu traucējumiem, nevis pēc viņu vārdiem.

Arī monitoringā, vērtējot komentārus, uzmanību pievērsām tam, kādi termini tiek lietoti, komentējot invaliditātes tēmas. Tikai 21% atlasīto komentāru ar invaliditāti saistītie termini tika lietoti korekti, izmantojot tādus jēdzienus kā “cilvēks ar invaliditāti”, “nedzirdīgs “ vai “vājdzirdīgs”, “neredzīgs” vai “vājredzīgs”, “cilvēks ar kustību traucējumiem”. Latvijā nav skaidrības par terminiem, kādos būtu saucami cilvēki ar intelektuālās attīstības traucējumiem un cilvēki ar psihosociāliem traucējumiem. Normatīvajos dokumentos mūsu valstī cilvēkiem ar šādām invaliditātēm tiek lietots termins ”garīga rakstura traucējumi”, kas, vērtējot ANO konvencijas “Par personu ar invaliditāti tiesībām” kontekstā, nav korekts.

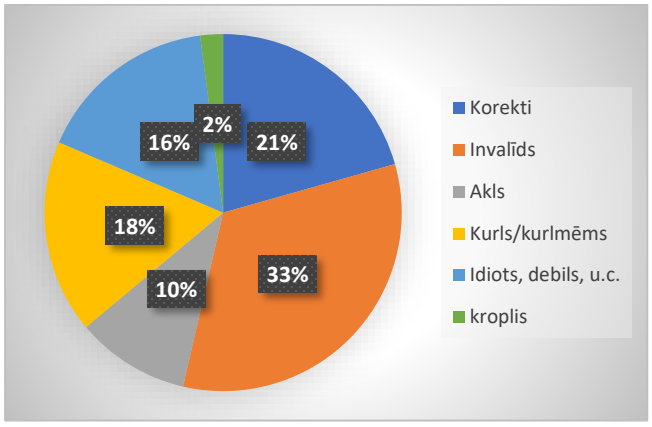

Apskatītajos komentāros visbiežāk tiek lietots termins “invalīds”, gan runājot par šo grupu vispārīgi, gan arī par kādu konkrētu invaliditāti gan pozitīvā, gan negatīvā nozīmē.

> Citi tērē enerģiju, lai izdomātu vakcīnas, otri meklē līdzekļus, lai pandēmijas laikā atvieglotu sadzīvi invalīdiem un vientuļajiem senioriem (*FB*).

Jēdziens “invalīds” mūsdienu latviešu valodā nāk no Padomju savienības, kad tas tika izmantots visos republikas normatīvajos aktos. Attīstoties sapratnei par invaliditāti, kā arī valodai kļūstot aizvien modernākai, tika ieteikts izmantot jēdzienu “cilvēki ar invaliditāti”, lai uzsvērtu, ka vispirms ir cilvēks, bet invaliditāte atrodas tikai otrajā plānā. Diemžēl vārds “invalīds” vēl aizvien tiek izmantots mūsdienu latviešu sarunu valodā, jo cilvēki atzīst, ka tas ir īsāks, ērtāk lietojams un vieglāk lokāms.

28% analizēto komentāru, runājot par tādām sensorām invaliditātēm kā neredzība un nedzirdība, tiek izmantoti apzīmējumi “akls” un “kurls” vai “kurlmēms”, kuri sarunu valodā tiek izmantoti arī kā lamu vārdi. Šādu vārdu lietošana valodā nav pieņemama, apzīmējot cilvēkus ar konkrēto invaliditāti. Uz to norāda arī pašas biedrības gan Latvijas Neredzīgo biedrība, gan Latvijas Nedzirdīgo savienība.

> Neraugoties uz aklumu, mākslinieks ar pirkstiem jūt, kādas krāsas viņš lieto un kā tās triepj uz audekla. (*Delfi.lv*).
>
> Ar ko kurls atšķiras no nedzirdīga? Autorei viens vārds patīk, otrs ne. Būtība jau no tā nemainās. Kurls ir daudz īsāks un daudz vecāks latviešu valodas vārds. Tas nav nekāds lamuvārds, vienkārši apzīmē cilvēku , kas nedzird. Mēms, akls. Kas gan tāds slikts šajos vārdos? (*Delfi.lv*)

Invaliditātes, kas saistītas ar intelektuālās attīstības traucējumiem un psihosociālajiem traucējumiem, komentāros (18%) parasti tiek sauktas pēc diagnozēm – šizofrēniķis, dauns, debils u. c., kā arī diagnozes bieži tiek izmantotas kā lamuvārdi, izsakot viedokli par kādu.

> Kāpēc būtu jātērē tik dārgais TV raidlaiks, kuru apmaksājam mēs – nodokļu maksātāji, lai rādītu mums psihiski slimas meitenes aktivitātes? (*Twitter*)
>
> Es pilnībā atbalstu, ka arī cilvēki ar Dauna sindromu un smagu autismu jāintegrē darba tirgū. (*Twitter*)

Skatoties komentārus par dažādām tēmām, pārsteidz invaliditātes terminu biežā izmantošana, izsakot viedokli par komentētājam nepieņemamām lietām, negatīva viedokļa paušanai. 23% komentāru invaliditātes termini tiek lietoti kā lamuvārdi. Visbiežāk tieši vecvārdi un dažādi mentālās veselības traucējumi.

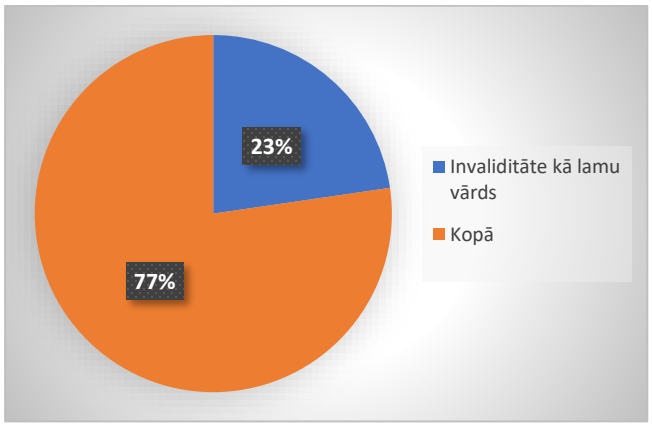

Biežākie vārdi, kas tiek lietoti ir “invalīds”, “traks”, “akls”, “kurlmēms”, “kroplis”, “debils” u. c. Šādu vārdu lietošana atstāj iespaidu uz attieksmi pret cilvēkiem ar invaliditāti pat tad, ja komentārs nav tieši vērsts pret cilvēkiem ar invaliditāti.

Ja redzi, ka aklais brauc, ieturi drošu distanci. (*Twitter*)

Tikai reāli traks var uzbliezt tādu videomateriālu. (*Twitter*)

Pārgalvīgus autovadītājus salīdzināt ar psihiski slimiem cilvēkiem nav nekāda diskriminācija vai ņirgāšanās. (*Twitter*)

Idiotu uz ceļa – jūra, vēl protestē, ka sauc par trakiem. (*Twitter*)

Žēl, ka mūsu ministrs – ģenerālis ir kurlmēms, varētu pajautāt – kad mēs SĀKSIM būvēt. (*Twitter*)

Tie jau arī ir invalīdi, tikai uz galvu un tādu invalīdīti jau nevar redzēt. (*Skaties.lv*)

Lai gan monitoringa mērķis nebija speciāli atlasīt šādus komentārus, tos nepieminēt šajā pētījumā nedrīkst, ņemot vērā lielo īpatsvaru, kādu šie komentāri ieņem to kopējo skaitā.

Sabiedrības attieksmes barjeras

Attieksmi veido trīs atšķirīgas, bet savstarpēji cieši saistītas komponentes:

- uzskati, kas veido kognitīvo komponenti, rada stereotipus;
- jūtas, kas veido emocionālo komponenti rada aizspriedumi;
- uzvedība, kas veido rīcības komponenti, rada diskrimināciju.

Pamatojoties uz šīm trim komponentēm, rodas trīspusējs attieksmju modelis. Attieksme ir tā, kā mēs jūtamies, ko domājam un kā vēlamies rīkoties.

Veicot komentāru analīzi, kā līdzvērtīgu attieksmi un sapratni var identificēt 20% komentāru. Tie ir komentāri, kuros tiek sniegta papildu informācija, kas apraksta kādu situāciju vai sniedz ieskatu problēmas risinājumā.

> Infrastruktūra, kas nav draudzīga cilvēkiem ratiņkrēslos un vecākiem ar bērnu ratiem. (*Bez Tabu*)

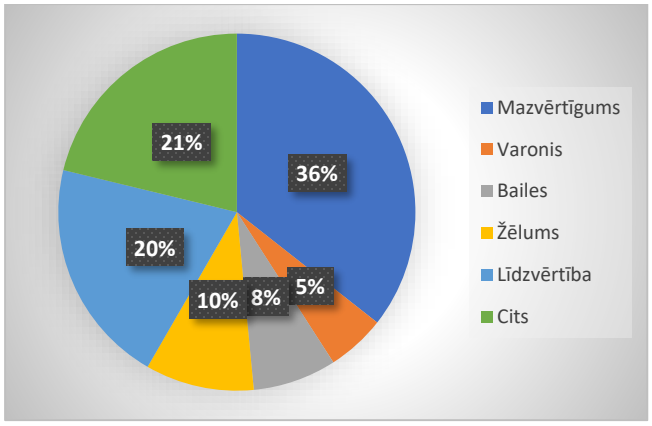

Visbiežāk komentāros sakaramies ar attieksmes barjeru “mazvērtīgums” (36%). Daudzi attiecas pret cilvēku ar invaliditāti vēlmēm, darbiem, vajadzībām ar zināmu nesapratni. Īpaši to varēja lasīt komentāros, kuri attiecas uz ieteikumu samazināt apbalvojuma fondu paralimpisko spēļu medaļniekiem. Šajā gadījumā tika apšaubīts, ka paralimpiskajā sportā cilvēki iegulda tikpat lielu darbu kā profesionālie sportisti. Šajos komentāros parādās arī jautājums par bērnu ar invaliditāti vērtību. Vai ģimenei un valstij ir jāiegulda savi līdzekļi TĀDU bērnu audzināšanā vai arī, iespējams, ir jāveido vesela sabiedrība. Šāda veida diskusijas parādās vairākos komentāros, kur bērni ar invaliditāti tiek novērtēti kā sliktāki un mazāk vērtīgi.

Bet ja tā padomā – kāds būtu sabiedrības kopējais labums, ja viņi, pieliekot tādas pašas pūles, izaudzinātu trīs veselīgus bērnus pret TO, ka viņi atstāj tagad? (*Apollo.lv* Komentārs par ģimeni, kas audzina bērnu ar smagu invaliditāti.)

Kāpēc tad visi nestartē kopā, ja nav nekādu atšķirību? (*Tvnet.lv* Komentārs par paralimpiskajām spēlēm, kur uzvarētājiem piešķīra līdzīgas prēmijas kā olimpisko spēļu uzvarētājiem.)

Iespējams, ka daudziem cilvēkiem Latvijā nav sapratnes par invaliditāti un viedokļi tiek balstīti uz stereotipiem un mītiem. Jāatzīst, ka negatīvu komentāru skaits pieaug gadījumos, kad runa ir par naudu – pabalstu palielināšanu, prēmiju izmaksu, kādu programmu finansēšanu. Bieži cilvēki ar invaliditāti tiek pretstatīti citām viegli ievainojamām grupām, kā arī vainoti paši savā invaliditātē.

Nav absurds, jo tas ir invaliditātes palīdzības pabalsts, ko maksā pēc bezdarbnieka pabalsta beigām. Cik pabalstus un pensijas tad invalīdi grib vienlaicīgi saņemt? (*neatkariga.nra.lv*)

Un kāpēc tad šim kungam bija insults?! Vai gadījumā viņš pats apzināti nav ievērojis un sekojis līdzi savai veselībai! Un laicīgi atteicies no produktu piedāvājuma klāsta. Un vēl gribēs, lai kāds ar karoti baro, to, ko pats apzināti degradējis. Un ka būtu kādam jāatlīdzina un jāziedo laiks viņu primārās funkcijas dēļ. (*Apollo.lv* Komentārs rakstam par dzīvokli 2. stāvā, kura iemītnieks nevar tur nokļūt.)

Atšķirīga attieksme pret cilvēkiem ar invaliditāti būtiski ierobežo iespēju veidot iekļaujošu sabiedrību, nodrošinot visiem vienlīdzīgas tiesības un iespējas.

5% komentāru cilvēkiem ar invaliditāti tiek piedēvēta “varonība”. Tas tiek attiecināts gan uz konkrētu cilvēku, gan piedēvējot īpašas spējas grupai. Bieži cilvēki ar invaliditāti tiek izmantoti kā iedvesmotāji. Lai gan no vienas puses varonība un iespēja iedvesmot sabiedrību kopumā varētu tikt uzskatīta par pozitīvu iezīmi, tomēr gadījumos, kad tā tiek attiecināta uz veselu cilvēku grupu, nejautājot, vai viņi paši to vēlas vai nē, tas veido sabiedrības uzspiestu viedokli. Daudzi cilvēki ar invaliditāti nevēlas pildīt šo sabiedrības uzspiesto lomu.

Lielisks piemērs visiem, kam šķiet, ka viņu dzīve ir slikta. Apbrīnoju šādus cilvēkus, kuri pat pēc tādām nelaimēm spēj piecelties un iet uz priekšu. (*Apollo.lv*)

Es patiesi protu novērtēt invalīdu gribasspēku, pārvarot sevi un sportojot tādā līmenī. (*Twitter*)

Komentāros var redzēt arī bailes (8%) no cilvēkiem ar invaliditāti. Īpaši skaidri bailes parādās gadījumos, kad runājam par cilvēkiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem vai cilvēkiem ar psihosociālajiem traucējumiem. No vienas puses šādas bailes ir saprotamas, jo ir grūti izprast un pieņemt to, par ko šobrīd Latvijas sabiedrībā runājam tik maz. Tieši tādēļ cilvēki bieži jūt nepieciešamību atdalīt šo grupu, dzīvot tālāk no viņiem, savukārt, pasniedzot to it kā labos vārdos izteiktās rūpēs, lai tiem cilvēkiem ar invaliditāti ir labāk.

Ja tie bērni vai jaunieši nav agresīvi, viss kārtībā, viņi var iekļauties sabiedrībā. Bet ja ir? Nupat *FB* tika apspriests, kā šāds "īpašais" jauneklis (fiziski spēcīgs un agresīvs) terorizē veselu rajonu, visi baidās, bet neko izdarīt nevar. Nesen pat uzbrucis invalīdam un salauzis ratiņkrēslu. Vai arī citiem cilvēkiem ir kaut kādas tiesības uz drošību? (*Apollo.lv*)

Daļa jau taisnības ir, autisti bieži vien ir agresīvi noskaņoti, viegli aizkaitināmi, ne visi ir miermīlīgi. Varbūt tiešām labāk izveidot sanatorijas tipa, dzīvokļu kompleksu. Latvijā ir daudz brīvas zemes, kur projektu veicināt, ne gluži tas būtu jādara pilsētā, bet labāk tur, kur ir svaigs gaiss, pļavas utt. (*FB*)

Attieksme pret cilvēkiem ar invaliditāti ar žēlumu ir 10% analizēto komentāru. “Man Tevi žēl...” parasti tiek izteikts, kad cita vairs nav ko sacīt. “Nereti žēlums pazemo, izraisa dusmas vai vienkārši rada neērtības sajūtu” – tā savā *Twitter* ierakstā saka meitene ar invaliditāti, un tas ir tas, ko izjūt cilvēki ar invaliditāti, kad saskaras ar žēlumu.

Žēlums ne vienmēr ir izteikts tieši, bet to var redzēt komentāros pie ierakstiem sociālās platformās, kur cilvēki ar invaliditāti vai radinieki apraksta kādas grūtības, ar ko saskārušies.

Tādam bērniņam jau tāpat ir grūti, un tad vēl tāda attieksme. (*Skaties.lv*)

Daudzi komentāri ir bez vārdiem, tikai ar emociju zīmēm. Lai gan šajā pētījumā nebija iespējams veikt sīkāku kvantitatīvu analīzi, nosakot, cik bieži emociju zīmes tiek pieliktas komentāros, kas saistīti ar invaliditāti, tomēr, vērojot kopējo situāciju, gribas apgalvot, ka šo emociju zīmju skaits tāda veida komentāros ir biežāks nekā parasti. Varam pieņemt, ka cilvēki nezinot, kā rīkoties attiecīgajā gadījumā, sajūt žēlumu, bet, nevēloties reāli iesaistīties, reaģē ar emociju zīmi, domājot, ka tādā veidā atbalsta rakstītāju.

Visvairāk diskutēto tematu analīze pētījumā ietvertajos elektroniskajos plašsaziņas līdzekļos

Monitoringa laikā bija daži temati, kuri izsauca lielāku un pretrunīgāku viedokļu apmaiņu. Visbiežāk tās ir tēmas, kas skar lielāku sabiedrības daļu, ne tikai cilvēkus ar invaliditāti, tādējādi ļaujot komentētājiem vai diskutētājiem pārstāvēt dažādus sabiedrībā pastāvošus viedokļus.

Paralimpiskās spēles un Latvijas sportisti

Paralimpiskās spēles izraisīja plašu diskusiju sabiedrībā. Pēdējo spēļu laikā paziņojums par izmaiņām naudas balvās par iegūtajām medaļām sadalīja sabiedrību vairākās karojošās pusēs.

Viedokļi dalījās par paralimpisko spēļu vietu olimpiskajās spēlēs, par paralimpiešu ieguldījumu rezultātu sasniegšanā. Viedokļi polarizējās no paralimpiešiem kā varoņiem, kas, pārvarot savus funkcionālos traucējumus, spēj piedalīties paralimpiskās spēlēs un uzrādīt labus vai pat izcilus rezultātus, līdz viedoklim, ka tas ir brīvā laika pavadīšanas veids, kas vērtējams vairāk kā sociāla aktivitāte, nevis sportisks pasākums.

Daudz dažādu viedokļu bija un vēl aizvien ir par paralimpiskā centra celtniecības nepieciešamību. Paralimpiešiem veltītajā diskusijā par paralimpiskā centra būvniecību centrālā tēma bija finansējums. Pretēji Paralimpiskās komitejas gaidām, kas jau pirms vairākiem gadiem bija izstrādājusi paralimpiskā centra projektu un atradusi vietu tā celtniecībai, tika pieņemts lēmums nepiešķirt Eiropas Savienības fondu finansējumu. Šajā gadījumā diskusija notika starp centra atbalstītājiem un tiem, kas šādu ideju neatbalstīja. Kā daudzos gadījumos, kad ir pretinieki vienai vai otrai cilvēkiem ar invaliditāti svarīgai iniciatīvai, pretestība tiek slēpta zem sociāli pieņemamiem argumentiem, sakot, ka šāds īpašs centrs neveicinās vienlīdzīgu attieksmi un iekļaušanu. Daudzkārtīgi tika uzsvērts, ka visiem sporta centriem jābūt pieejamiem sportistiem ar invaliditāti. Lai gan no viens puses šis arguments ir saprotams, jo katra sporta centra ērta pieejamība jebkurā Latvijas vietā būtu ļoti noderīga sportistiem ar invaliditāti. Tomēr patiesā situācija rāda, ka tuvākajā laikā nekas tāds nav un nebūs iespējams. Daudzviet sporta centru pielāgošanai trūkst nepieciešamo līdzekļu, nav zināšanu vai arī vienkārši nav pietiekami vietas, lai varētu izveidot tādus pielāgojumus, kas nepieciešami sportistiem ar funkcionāliem traucējumiem.

Lai arī diskusiju pamattēma bija paralimpiskās spēles un paralimpieši, tomēr abās šajās apakštēmās skaidri izdalās jautājums par finansējumu. Abos gadījumos ir daļa

sabiedrības, kura neuzskata, ka paralimpiskās spēles ir pietiekami svarīgas un paralimpieši pietiekami nozīmīgi mūsu valstij, lai tam papildus tērētu budžeta līdzekļus.

Pareizie termini dažāda veida invaliditātes apzīmēšanai

Jautājums par valodas attīstību un stabilitāti vienlaikus ir jautājums par valodas būtību. Attīstība ir pastāvīga valodas pazīme, jo, kamēr vien valoda pastāv, tā attīstās. Attīstība ir sabiedriski nosacīta valodas pastāvēšanas forma, kas ir cieši saistīta ar pašas sabiedrības attīstību. Galvenais spēks, kas nosaka un virza valodas attīstību, ir sabiedrības allaž aktīvā vajadzība pēc sabiedrības locekļu attīstības pakāpei un laikmetam piemērota izteiksmes līdzekļiem bagāta, visai sabiedrībai kopīga saziņas līdzekļa. Attiecīgi mainoties attieksmei pret invaliditāti un cilvēkiem ar invaliditāti, mainās arī tā valoda, ko ikdienā izmantojam, runājot par šiem jautājumiem.

Iespējams, tieši tādēļ diskusija par terminoloģiju, ko izmantojam savās sarunās, ir īpaši aktīva, jo saduras divas sabiedrības daļas. Tā, kura nav gatava pieņemt jauno un aizvien redz cilvēkus ar invaliditāti kā nastu vai nevajadzīgu slogu sabiedrībai, un tā, kas, balstoties uz līdzvērtības principa, redz cilvēkus ar invaliditāti kā vienlīdzīgus sabiedrības locekļus.

Diskusijas par teminoloģiju ļoti uzskatāmi parāda ignoranci pret cilvēku ar invaliditāti viedokli. Liela daļa diskusijas dalībnieku uzskata, ka viens vai otrs termins ir labs dažādu apsvērumu pēc. Piemēram, to lietojuši pagājušo gadsimtu klasiķi, jaunie piedāvātie termini ir pārāk gari un neērti lokāmi, daudzviet tiek izmantoti vecie termini un patiesībā tas nevienu neaizskar. Sabiedrības attieksmes maiņa notiek ļoti lēni, un to parāda arī daudzveidīgais terminu lietojums.

Vides pieejamība un tās izmaksas

Atbilstoši ANO Konvencijai par cilvēku ar invaliditāti tiesībām pieejamība ir viens no pamatprincipiem, kas vienlīdzīgas iespējas nodrošina iespējami lielākai cilvēku ar invaliditāti grupai. Konvencija nosaka arī, ka par pieejamību atbildīga ir katra valsts, atbilstoši veidojot gan normatīvos aktus, gan arī to ieviešanas mehānismus. Konvencija runā par fiziskās vides pieejamību, informatīvās vides pieejamību un digitālās vides pieejamību.

Veicot monitoringu, atklājām, ka vides pieejamība tiek pieminēta gan rakstos, gan komentāros. Šī tēma bija aktuāla arī labdarības maratona “Dod pieci!” dēļ, kas 2021. gadā bija veltīts vides pieejamībai cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem. Šī tēma tika apskatīta gan no individuālā lietotāja skatpunkta, gan sistēmiski – kādiem risinājumiem jānāk no sabiedrības, lai vide būtu pieejama arī cilvēkiem ar invaliditāti.

Vides pieejamības tēma elektroniskajos plašsaziņas līdzekļos ir labi saprotama un visbiežāk pozitīvi akceptēta. Aizvien vairāk cilvēku vides pieejamību attiecina ne tikai uz tādu šauru grupu kā cilvēki ar invaliditāti, bet arī uz gados veciem cilvēkiem, kā arī jaunajiem vecākiem, kas izmanto bērnu ratiņus. Iespējams, šis ir viens no iemesliem, kādēļ veidojas pozitīva attieksme pret vides pieejamības jautājumiem.

Līdzās pozitīvai attieksmei dažos komentāros parādās noliegums, sakot, ka vides pieejamība izmaksā pārāk dārgi. Jo īpaši tas ir gadījumos, kad nerunājam par publiskām ēkām, bet individuālu nepieciešamību pielāgot dzīvojamo ēku. Tad aizvien ir sarežģītā situācija, kad cilvēkam, dzīvojot ļoti augstu vai neērti pielāgojamā telpā, vajadzīgi daudzi tūkstoši, nodrošinot pieejamību, lai izkļūtu no mājām.

Apkopojot biežāk izteiktos komentārus pieejamības jomā, varam secināt, ka visbiežāk ar vārdu "pieejamība" saprotam fiziskās vides pieejamību, gandrīz nemaz nav komentāru ne par digitālās vides pieejamību, ne arī par informatīvās vides pieejamību. Mūsu monitoringā tikai vienu reizi saskārāmies ar nelielu diskusiju par informācijas pieejamību, kura bija izteikti negatīva, runājot par vieglās valodas lietojumu un it kā tās nodarītajām sekām latviešu valodai.

Deinstitucionalizācijas procesa atspoguļojums

Pasaulē par deinstitucionalizāciju sāka runāt pagājušā gadsimta 60. gadu beigās, kad cilvēktiesību aktīvisti arvien vairāk norādīja uz cilvēku ar intelektuālās attīstības un ar psihosociālajiem traucējumiem tiesībām dzīvot sabiedrībā, ģimeniskā vidē, nevis būt izolētiem slēgtās institūcijās. Taču mūsdienās deinstitucionalizācija aptver tos cilvēkus, kam dažādu iemeslu dēļ jādzīvo institūcijās – tai skaitā bērnus, kas palikuši bez vecāku aprūpes, vecus cilvēkus un cilvēkus ar funkcionāliem traucējumiem un/vai invaliditāti.

Labklājības ministrija kopā ar Latvijas plānošanas reģioniem un pašvaldībām visā Latvijā īsteno projektu, kura ietvaros ar ES fondu finansējuma atbalstu notiek deinstitucionalizācija. Tās ietvaros cilvēki ar intelektuālās attīstības traucējumiem un psihosociālajiem traucējumiem no dzīves institūcijās pārceļas uz dzīvi sabiedrībā.

Oficiālajos dažādu institūciju portālos bija ievietots daudz informācijas par deinstitucionalizāciju, tomēr tā neraisīja ļoti lielas diskusijas. Tie komentāri, kuri bija izteikti, vairāk pauda nesapratni par jaunizveidojamiem pakalpojumiem un cilvēkiem, kuriem tie domāti. Komentāros varēja saskatīt bailes un distancēšanos no problēmu risināšanas, kā arī savu personīgo interešu aizstāvēšanu. Komentāri visbiežāk bija izteikti sociāli pieņemamos vārdos, bet ar skaidru norādi "tikai ne manā dzīves telpā". Lai arī neviens nenoliedza nepieciešamību cilvēkiem dzīvot neatkarīgi, tomēr sajūtama bija vēlme, lai viņi nedzīvo manu māju vai manu bērnu skolas tuvumā.

Sabiedrības attieksmes monitorings

Pētījumā ietverto elektronisko plašsaziņas līdzekļu rakstu analīze

Elektroniskajos plašsaziņu medijos tika vērtēts, kā atspoguļota invaliditātes tēma, vērtējot to no dažādām perspektīvām. Katra no šīm perspektīvām atklāj cilvēku arī no tās citādā gadījumā. Tomēr ir svarīgi piebilst, ka neviena no tām nav saskatāma kā vienīgā kādā no minētajiem rakstiem.

Atšķirīgas perspektīvas sabiedrības skatījumā uz cilvēkiem ar invaliditāti

Monitorings parādīja, ka invaliditāte elektroniskajos plašsaziņu medijos tiek parādīta no četrām atšķirīgām perspektīvām – invaliditāte kā medicīniska problēma, cilvēks ar invaliditāti kā varonis (supervaroņa tēls), cilvēks ar invaliditāti kā labdarības objekts (baltā bruņinieka sindroms, ko raksturo labais, kas glābj tos, kuriem grūti), invaliditāte no tiesību aspekta.

Pirmā perspektīva invaliditāti raksturo kā veselības traucējumu izraisītu situāciju. Šī perspektīva attiecināma uz medicīnisko invaliditātes domāšanas modeli. Šāda veida raksti centrēti uz indivīda fizioloģisko vai psiholoģisko stāvokli, kā to izskaidro medicīna. Daudzos rakstos liela uzmanība pievērsta ne tikai jautājumam par invaliditāti un slimību, kas to izraisījusi, bet arī par iespējamajiem veselības aprūpes pakalpojumiem, kas nepieciešami stāvokļa uzlabošanai.

> Ja tuvinieka uzvedībā parādījušies psihiski simptomi – trauksme, raudulība, paaugstināta emocionalitāte –, jāmudina viņu doties pie ārsta vai jāsazinās ar psihiatru un jāizstāsta par saviem novērojumiem
>
> *(https://www.santa.lv/raksts/ieva/psiholoģija/tuvinieks-divaini-uzvedas-ka-atpazit-psihiskos-traucejumus-31672/)*

Varonis tiek definēts kā persona, kurai, pēc citu domām, piemīt varonīgas īpašības vai kura ir veikusi varonīgu darbību un tiek uzskatīta par paraugu vai ideālu.

Otrajā perspektīvā invaliditāte tiek formulēta kā varonīgs vai pārcilvēcisks notikums. Uzsvars tiek likts uz individuālo izturību un cilvēka spējām “pārvarēt” invaliditāti. Sabiedrība nespēj saprast, ka cilvēku invaliditāte ir viņu dzīves fakts, personiskās īpašības un ļoti liela daļa no tā, kas viņi ir. Citiem vārdiem sakot, invaliditāte ir pazīstama un daļa no viņu identitātes — tās klātbūtne nepadara viņus īpaši varonīgus, tāpat kā tas nenozīmē, ka arī viņu dzīve ir pastāvīga cīņa. Cilvēki ar invaliditāti parasti koncentrējas uz savu invaliditāti tikai tad, ja saskaras ar sociāliem vai vides šķēršļiem, piemēram,

pārāk ziņkārīgiem skatītājiem vai nepieejamām ēkām, kas liedz viņiem patstāvīgi dzīvot savu dzīvi.

Mareka Odumiņa dzīve mainījās vienā mirklī, kad 2012. gada jūlija novakarē viņa ballīte ar draugiem un pelde ezerā beidzās ar lauztu sprandu un daudzu mēnešu ilgu cīņu par dzīvību. Līdz tam Mareks bija sportisks un aktīvs jaunietis. Nu jau vairākus gadus viņš ir pilnībā paralizēts un pats spēj kustināt tikai sejas muskuļus. Neraugoties uz lielo dzīves triecienu, Mareks nav zaudējis dzīvesprieku, ir pilns optimisma un tic, ka viss izdosies, ja vien pats to vēlēsies un būs mērķtiecīgs.

https://jauns.lv/raksts/izklaide/459828-apprecejies-paralizetais-makslinieks-mareks-odumins

Trešā perspektīva raksturo invaliditāti labdarības kontekstā, kurā cilvēki ar invaliditāti attēloti kā upuri, kuriem jāpalīdz, vai kā žēluma objekti. Žēlums ir bieža sastopama attieksme pret cilvēkiem ar invaliditāti. Visbiežāk pašiem cilvēkiem šāda attieksme nav pieņemama, jo tā parāda šos cilvēkus kā mazāk veiksmīgus, mazāk aktīvus, mazāk spējīgus pastāvēt par savām tiesībām. Žēlošana dod iespēju cilvēkiem bez invaliditātes sajust savu spēku un varu, kā arī sajusties labāk tajā situācijā, kurā viņi paši atrodas. Rakstu un komentāru analīze, kas tika veikta monitoringa laikā, parādīja, ka žēlošana un žēlums ir plaši izplatīts arī mūsdienu plašsaziņas medijos.

Šobrīd šis labdabīgais un draudzīgais puisis ir piekalts ratiņkrēslam. Ārsti dara visu, lai atveseļotos, un pats Ričards ir optimisma pilns.

https://nra.lv/veseliba/139612-aizkustinosi-jauns-puisis-klust-par-invalidu-tomer-nezaude-ceribu.htm

Ceturtā perspektīva ir stāsti no tiesību viedokļa, kas koncentrējas uz sociālajiem, politiskajiem un ekonomiskajiem apstākļiem, kuri ietekmē cilvēku ar invaliditāti. Aizvien aktīvāk šī perspektīva parādījās pēc 2008. gadā, kad spēkā stājās ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām.

Šāda veida stāsti priekšplānā izvirza sistēmas radītās barjeras, kuras var padziļināt invaliditāti. Elektroniskos plašsaziņas medijos visbiežāk šī perspektīva parādās rakstos, kuros pašvaldības, valsts pārvalde vai cilvēku ar invaliditāti organizācijas sniedz informāciju par kādiem pakalpojumiem, likumdošanas izmaiņām vai organizācijas aktivitātēm.

informācijas trūkums darba devējiem ir viens no iemesliem, kas nereti attur sniegt darba iespējas cilvēkiem ar invaliditāti: “Lai šo situāciju mainītu, nepieciešams ne tikai nodrošināt vienotu un skaidru informāciju par to, kā sasniegt šos darba meklētājus, bet arī rīkot izglītojošus pasākumus un piedāvāt valsts atbalstu darba devējiem.”

https://jauns.lv/raksts/bizness/529942-cik-sarezgiti-ir-pienemt-darba-invalidu-cik-invalidu-strada-un-kadi-atvieglojumi-pienakas

Pirmās trīs perspektīvas: medicīna, varoņa tēls un labdarības vai žēluma objekts, ir tradicionālākas un stigmatizējošas pieejas, tās redzamas daudzos elektroniskajos plašsaziņas līdzekļu rakstos. Pat, ja žurnālisti koncentrējas uz cilvēku ar invaliditāti un viņa ikdienas dzīvi, šajos stāstos viņi nerisina invaliditātes sarežģītību un objektīvi neataino šķēršļus, ar ko saskaras cilvēki ar invaliditāti. Tiesību perspektīva, vērsta uz cilvēktiesībām, ir šībrīža teorētiskais un politiskais virziens starptautiskajās un nacionālajās invaliditātes tiesību kustībās un ANO konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām. Tiesību perspektīva nodrošina holistisku, iekļaujošu un objektīvu ziņu, lai analizētu problēmas, ar kurām saskaras cilvēki ar invaliditāti. Pirmās trīs perspektīvas liek uzsvaru uz atsevišķu indivīdu.

Cilvēku ar invaliditāti dzīves tematiskās jomas

Šo četru perspektīvu klātbūtne redzama arī tematiskajās jomās, kuras ir ANO konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām:

- veselība un rehabilitācija;
- sports, kultūra un atpūta;
- pieejamība, dzīves līmenis, neatkarīga dzīve un izglītība;
- tiesības uz dzīvību, brīvību no spīdzināšanas un vardarbības.

Veselība un rehabilitācija

Raksti, kas saistīti ar veselību un rehabilitāciju, pārsvarā attēlo invaliditāti no medicīniskā viedokļa.

Liktenim gan ir neticami melns humors. Dzejniekam Reinim Runcim gads iesācies īpaši smagi.

https://jauns.lv/raksts/zinas/481421-liktenim-gan-ir-neticami-melns-humors-dzejniekam-reinim-runcim-gads-iesacies-ipasi-smagi

Šeit ir izteikti medicīnisks skatījums, kurā invaliditāte skatīta tikai kā veselības problēma, kuru var labot ārstējot vai rehabilitējot. Jāatzīmē, ka šāds skatījums bieži parādās rakstos, kuros stāstīts pāri ģimenēm, kas audzina bērnus ar invaliditāti.

Deviņu gadu vecumā kļuva par invalīdu, tagad piecēlies no ratiņkrēsla. Līdzcilvēki palīdz Rūdolfa rehabilitācijā.

https://www.santa.lv/raksts/ievasveseliba/varbut-ir-un-varbut-nav.-sizofrenija--ka-uz-to-reaget-un-atpazit-26572/; https://www.la.lv/video-devinu-gadu-vecuma-kluva-par-invalidu-tagad-piecelies-no-ratinkresla-lidzcilveki-palidz-rudolfa-rehabilitacija

Sports, kultūra un atpūta

Stāsti, kas saistīti ar sportu, kultūru un atpūta – cilvēki ar invaliditāti bieži attēloti no varonīgas/pārvarošas perspektīvas. Stāsti, kas rakstīti no ārsta perspektīvas parasti koncentrējas uz jauniem vai topošiem medikamentiem, ārstēšanu, pētniecību un finansējumu iespējām. Šādu stāstu piemērs ir par paralimpiskajām spēlēm, kur cilvēkus ar invaliditāti attēlo kā varoņus, kas, neskatoties uz saviem funkciju traucējumiem, ir trenējušies un sasnieguši rezultātus, kā arī dara vēl vairākas lietas.

Nolasīt ledu
https://ir.lv/2022/03/02/nolasit-ledu/

Latviešu paralimpieši
https://spoki.lv/sports/Latvijas-paralimpiesi/571950;

Paralimpieši uz ziemas paralimpiskajām spēlēm dodas patriotisma pilni un ar divējādām sajūtām
https://www.la.lv/paralimpiesi-uz-ziemas-paralimpiskajam-spelem-dodas-patriotisma-pilni-un-ar-divejadam-sajutam;

Paralimpiskais medaļnieks Rihards Snikus jau pāris dienas ir mājās kopš atgriešanās Tokijas paralimpiskajām spēlēm

https://sports.tv3.lv/paralimpiskais-medalnieks-rihards-sinkus-jau-paris-dienas-ir-majas-kops-atgriesanas-tokijas-paralimpiskajam-spelem/;

Diāna Dadzīte par dzīves līkločiem: no katra posma esmu paņēmusi labāko

https://www.delfi.lv/calis/personiba-un-brivais-laiks/stasti-kas-iedvesmo/diana-dadzite-par-dzives-liklociem-no-katra-posma-esmu-panemusi-labako.d?id=53611865)

Pieejamība, dzīves līmenis, neatkarīga dzīve un izglītība

Raksti par vides pieejamību ir vairāk vērsti uz vides sakārtošanu, kur cilvēki ar invaliditāti tiek izmantoti kā iemesls, lai ilustrētu situāciju. Retāk šis jautājums tiek skatīts no vienlīdzīgu iespēju skatpunkta. Plašāku skatījumu centās sniegt labdarības maratons "Dod pieci'' 2021. gadā, kas bija veltīta tieši vides pieejamības jautājumiem cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem.

Varbūt ir un varbūt nav. Šizofrēnija – kā uz to reaģēt un atpazīt
https://www.santa.lv/raksts/ievasveseliba/varbut-ir-un-varbut-nav.-sizofrenija--ka-uz-to-reaget-un-atpazit-26572/

Dod pieci! stikla studijā ieslēgtajiem dīdžejiem pievienosies skrienošais DJ

https://pieci.lv/lv/lr5/raksts/dod-pieci/dod-pieci-stikla-studija-iesleqtajiem-didzejiem-pievienosies-skr.a152343/

#60 "A man vienalga": cilvēki ratiņkrēslos paši netiek ārā no savām mājām

https://lr1.lsm.lv/lv/raksts/atvertie-faili/60-a-man-vienalga-cilveki-ratinkreslos-pasi-netiek-ara-no-savam-.a150787/

Dot iespēju, nevis žēlot! Latvijā aptuveni desmitajai daļai cilvēku ir noteikta invaliditāte
https://www.la.lv/dot-iespeju-nevis-zelot

Atainojot cilvēka ar invaliditāti finansiālo nodrošinājumu un nepieciešamo sociālo palīdzību, rakstos visbiežāk invaliditāte tiek saistīta ar nabadzību. Pat rakstos par nodarbinātību kā lielākie ieguvumi cilvēkam tiek uzsvērta socializācija, laika pavadīšana, gandarījums par padarīto utt., bet ļoti reti tiek minēts par ienākumiem, ko dod darbs un iespējām, ko sniedz šie ienākumi.

Dzīve uz ielas ar diviem bērniem, no kuriem viens ir invalīds

https://www.tvnet.lv/6219264/dzive-uz-ielas-ar-diviem-berniem-no-kuriem-viens-ir-invalids

Vēl aktīvāk par cilvēku ar invaliditāti sociālo nodrošinājumu tika rakstīts pēc Satversmes tiesas saistībā ar Satversmes tiesas spriedumu, kurā tiesa atzina likuma "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" 11. panta 3.1 daļu un 11.1 panta 6.1 daļu par neatbilstošu Latvijas

Republikas Satversmes 105. panta pirmajiem trim teikumiem. Šī sprieduma atspoguļojumā cilvēki ar invaliditāti ir daļa no lielākas grupas, kuras vieno GMI.

Cilvēki ar invaliditāti vai ģimenes, kuras audzina bērnu ar invaliditāti diezgan bieži ir stāstos par nabadzību.

"Pirmais, kas jāņem vērā, ir cilvēka cieņa." Intervija ar Satversmes tiesas tiesnesi Aldi Laviņu par garantēto minimālo ienākumu

https://www.la.lv/musu-spriedums-nav-saprasts

Latvijā nabadzības riskam pērn bija pakļauti 418 000 iedzīvotāju

https://www.apollo.lv/7678700/latvija-nabadzibas-riskam-pern-bija-paklauti-418-000-iedzivotaju

Raksti elektroniskajos medijos par neatkarīgu dzīvi visbiežāk sniedz informāciju par jauniem pakalpojumiem un aktivitātēm, ko veic valsts vai pašvaldības, lai realizētu Latvijā deinstitucionalizāciju.

Saskatīt cilvēku ikvienā

https://www.delfi.lv/news/national/commercials/saskatit-cilveku-ikviena.d?id=51904197

Deinstitucionalizācija – kas tas ir un kādas pārmaiņas gaidāmas Latvijā?

https://jauns.lv/raksts/par-veselibu/301668-deinstitucionalizacija-kas-tas-ir-un-kadas-parmainas-gaidamas-latvija

Vai daļa no mūsu valsts iedzīvotājiem arī turpmāk nolemti drūmai eksistencei arhaiskā un nehumānā institucionālas aprūpes sistēmā?

https://pietiek.com/raksti/vai_dala_no_musu_valsts_iedzivotajiem_ari_turpmak_nolemti_drumai_eksistencei_arhaiska_un_nehumana_institucionalas_aprupes_sistema?nomob

Izglītība

Izglītības tēma elektroniskajos medijos tiek atspoguļota no diviem skatu punktiem. 1. raksti par nepieciešamību iekļaut bērnus ar invaliditāti kopējās izglītības iestādēs. Raksti lielākoties balstās uz dažāda līmeņa normatīviem dokumentiem. 2. pieredzes stāsti no vecākiem, kuros biežākā tēma ir nespēja iekārtot skolā, skolu vides un programmu neatbilstība bērna vajadzībām, klases mikroklimats.

Iekļaujoša skola – Latvijas izglītības sistēmas nākotne

https://www.diena.lv/raksts/latvija/zinas/ieklaujosa-skola--latvijas-izglitibas-sistemas-nakotne-14286049

Cik iekļaujoša ir izglītība Latvijā?

https://bauskasdzive.lv/cik-ieklaujosa-ir-izglitiba-latvija/

Kā ir neredzīgam bērnam mācīties parastā skolā? Stāsts par puisēnu Marku Karlu

https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/ka-ir-neredzigam-bernam-macities-parasta-skola-stasts-par-puisenu-marku-karlu.a431662/

Iespēju iet parastā skolā izcīna caur tiesu… Bērnu ar kustību traucējumiem integrācija realitātē

https://www.la.lv/berni-ar-un-funkcionaliem-traucejumiem

Tiesības uz dzīvību, brīvību no spīdzināšanas un vardarbības

Raksti, kas skata tādas ANO konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām tēmas kā **tiesības uz dzīvību, brīvību no spīdzināšanas un vardarbības** ir samērā reti. To iespējams izskaidro COVID-19 noteiktie ierobežojumi, jo visbiežākie šāda veida pārkāpumi tika atklāti valsts sociālās aprūpes iestādēs.

Manai neredzīgajai vecmāmiņai sociālās aprūpes centrā uzkrita skapis, laužot viņai mugurkaulu

https://www.pietiek.com/raksti/manai_neredzigajai_vecmaminai_socialas_aprupes_centra_uzkrita_skapis,_lauzot_vinai_mugurkaulu/

Secinājumi

Žurnālisti elektroniskajos medijos vislabprātāk raksta konkrētu cilvēku ar invaliditāti dzīvesstāstus vai pārpublicē oficiālas institūciju preses relīzes. Maz ir rakstu, kas parāda problēmas kompleksi no dažādiem skatpunktiem. Tas rada situāciju, ka cilvēki, kuri lasa publikācijas, negūst kopskatu par vienu vai otru cilvēku ar invaliditāti skarošu problēmu.

Cilvēki ar invaliditāti bieži aizvien tiek novērtēti neobjektīvi. Gan žurnālistu sagatavotajos materiālos, gan lasītāju komentāros vienlīdz bieži var redzēt ļoti subjektīvu attieksmi. Vai nu cilvēki ar invaliditāti ir vērtēti īpaši pozitīvi – kā varoņi, vai arī cituviet viņiem tiek piedēvētas daudzas negatīvas īpašības. Tas norāda, ka sabiedrībai vēl nav pietiekami daudz informācijas un reālas saskares ar cilvēkiem, kuriem ir invaliditāte. Tādēļ veidojas neobjektīvs skatījums uz šiem jautājumiem. Skatījums balstās uz aizspriedumiem un stereotipiem.

Nereti cilvēku, īpaši ar smagiem kustību traucējumiem, dzīvesstāsti tiek izmantoti kā iedvesmas stāsti. Neskatoties uz to, ka pret šādu – iedvesmotāju – attieksmi iestājas starptautiskā invaliditātes kustība, Latvijā līdzīgi kā daudzās valstīs, kurās ir nepietiekams sociālais atbalsts cilvēkiem krīzes situācijās, šādi iedvesmas stāsti ir pieprasīti.

Latviešu valodā terminoloģija, kas saistīta ar invaliditātes jautājumiem, vēl aizvien nav skaidra un visiem saprotama. Kā rāda piemēri, bieži tiek izmantota tā terminoloģija, kas patiesībā ir lamuvārdi un nav pieņemama pašiem cilvēkiem ar invaliditāti.

Komentāros bieži norādīts, ka ikvienam pašam ir tiesības izvēlēties, kādus vārdus lietot. Bieži lasītāju komentāros invaliditātes termini tiek lietoti kā lamuvārdi. Ar tiem tiek apzīmēti gan valdības pārstāvji, gan blakus esoši cilvēki, kuri, komentētājprāt, rīkojas nepareizi.

Sabiedrībā trūkst izpratnes un iecietības pret dažādību. Latvijas sabiedrībā aizvien nav pietiekami augsts tolerances līmenis, lai spētu pieņemt dažādību. Cilvēki ar invaliditāti, kas bieži ir atšķirīgi gan vizuāli, gan ar savām kognitīvajām vai sensorajām spējām, netiek pieņemti kā vienlīdzīgi sabiedrības locekļi. Lasītāju komentāros neiecietīgi tiek norādīts, ka cilvēkiem ar invaliditāti ir jāpaliek mājās, nav jātraucē dzīvot pārējiem sabiedrībā vai arī vispār viņiem būtu labāk dzīvot tālāk no pilsētas centra, projām no visiem.

Sekojot komentāriem, var konstatēt, ka sabiedrībā ir augusi pozitīva attieksme pret vides pieejamību, jo īpaši fiziskās vides pieejamību. Parasti tā tiek sasaistīta arī ar citām iedzīvotāju grupām – vecākiem ar maziem bērniem, senioriem u. c. Tas parāda, ka

risinājumi problēmām, kuras skar lielāku sabiedrības daļu, ir vieglāk saprotami un tiek pozitīvāk pieņemti.

Rakstiem, kas veidoti, balstoties un oficiālo iestāžu informāciju par viena vai otra pakalpojuma ieviešanu, nav komentāru. Kas ticamāk norāda, ka par to ir interese tikai cilvēkiem, uz kuriem tas tieši attiecas, bet pārējie to vienkārši pieņem zināšanai, neizsakot savu viedokli.